

Egy budai polgármester.

— A város régi történeteiből. —

Irtta Váradi Antal.

I.

Buda visszavételekor szomorú képe vala a városnak. A mely várban másfél száz esztendeig a török lakott, annak valami fejedelmi aspektusa ugy sem lehet s ne feledjük el, hogy akármi dül vagy roskad, azt a török föl nem építi, ki nem javíttatja. Arra azután még egy heves, hosszú ostrom, ágyutüz, rohamok — s elképzelhetjük, hogy mit talált a felmentő sereg 1686-ban!

Ujra kellett tehát építeni, benépesíteni, rendezni az egész Várat. 1687-ben Pesttel egyidejűleg kezdik benépesíteni Budát. Pestnek 1687 végén harminczhat polgára volt, Budának ellenben nyolczvankilencz.

Budán még hetvenkilencz ép ház volt s a Vizivárosban tizenkilencz.

Volt pediglen ezek között a házbirtokosok között egy varga, egy festő, egy borbély, egy fürdő, egy kifőző, egy kovács, egy lakatos, egy építómester, egy nyerges, egy posztós, egy kirurgus, egy szíjjártó, ellenben két bogárnár, két késes, két kőfaragó, két mészáros, két patikus, három korcsmáros, három pék, három üveges, de öt asztalos. Ezekon kívül keszkeskedő vala hét s állami tisztviselő — többnyire katonatiszt — huszonhárom.

Ismeretlen foglalkozású is volt vagy tizen-nég. Ezek között lehetett — mondja Schmall — vagy egy kőmives is. Mert mire jó az építómester, ha nincs hozzá, a ki építsen?

De hát egyelőre arra nem is volt nagy szükség, mert az 1689-iki *Zaiger* über die

Vöstung szerint ez esztendőig egy házat építettek föl. Az építkezés tehát nem vala szorgos. Ellenben a háziurak száma 1687-től 1696 végéig háromszáztizzenkilenczre szaporodott.

A három legrégebb budai familia: az Aigner-, a Christen- és a Perger-familiák. Hozzájárul ezekhez még a Thoma-család. Magyar neveket a családok között vajmi bajos felfedezni, mert részint nincsenek, részint ugy ki vannak forgatva irásilag, hogy bajos rájuk ismerni. Valószínűleg nem dokumentumot mutattak föl az összeírás alkalmával, hanem bemondták a nevüket. S hallás után szörnyű szavakat ír vala le a budavári német skriba.

Mégis ki lehet sillabizálni egynéhányat. Igy a császári postamester, ha nem is magyar, de a neve olyas hangzású: Salgáry Péter. Van azon kívül is egy-kettő, így rá lehet ismerni a Czeglédi névre, az Esztergályos névre s kétségtelenül az Eszterházy herceg nevére. Van azonkívül egy Juhos nevű is. 1609-ban már 312 polgárt mutatnak ki, ezek között magyar negyvennégy. 1714-ben hatvan német polgár mellett harminczkilencz szláv, negyvenöt magyar s tizenkilencz egyéb nemzet van felsorolva.

A házbirtoklások listájából is kiválogatok egyet-kettőt, hogy izelűt adjak belőle, milyen háziurak bírták a megmaradt s nagy lassan reparálódó házakat? Igy a főtér 8-ik számú házat (ma Disz-tér a neve) egy pattantyus birta, 1688-ban aztán Salgáry Antal császári postamesternek adták. Ennek halála után ugyancsak Antal nevű fia — kamarai peceptor — örökölte 1728-ban. Ennek özvegyére szállván a ház, megvette tőle 4750 forinton Beer Kajetán patikus 1777-ben. De Salgáryék per utján visszaváltották 1812-ben, s több évi bir-

toklás után Hirmer János vette meg 12.000 forinton.

A 10. számú főtéri ház *Ceresola Venerio* császári műépítőé, a ki hetven forintot fizet érte. 1711-ben megveszi Passardy János Péter kétezzer és ötszáz forintokon, 1756-ban már négyezer forintot fizet érte Payerhuber György, 1718-ban Pa'laus József sörfőzőé, s tartozik a házhoz még kilencz hold föld a Gellért-hegyen, s hét és fél hold a Kutvölgyben. 1757-ben megvette Aigner Mihály 3800 forinton, míg 1821-ben már 29.000 váltó forintot ad érte Geöcs László udvari tanácsos.

No még egyet a sok közül. Nem is utolsó hirre-névre verődött a Zöldfa-téren (később Iskola-tér) a 195. számú. Ez hajdan Kont nádor háza volt s külön néven a *Vörös sündisznóhoz* czimzett háznak nevezték, mint a hogy régen inkább a czimeréről, mint a numerusáról ismerték a házakat. Ebben tartották Budán az első színi előadásokat, persze a németeket. »Zum roten Igel« volt a ház becsületes neve s már 1780-ban komédiáztak benne gyerekek, mert gyerekelőadások tartattak kezdetben, aztán színészek is. Elég jó állapotban lehetett az ostrom után, mert a fent érintett *Zaiger* (Utmutató) azt írja, hogy »Das Haus zum Roten Igel genannt hat guet's gemauer (ein egghaus beym gruenen baum), hat evölber vnd keller«.

E'ő tulajdonosa valami Andreas Siegel nevű Tuchmacher, és Schmall szerint a ház a nevét is ettől a gazdájától vette, mert a kü'ön színnel írott S-et, ugy látszik, nem respektálták, csak *Igel*-nek nevezték a házat s a gazdát egyaránt, de mert — az én egyik kutfőm szerint — *vörös ember* vala a tulajdonos, hamar készen volt a budai determináció:

Haus zum roten Igel.

Nemsokára korcsma lett belőle, később fűszerkereskedés. Mindig »roter Igel« maradt azért, később Bischoff Orsolya tulajdonába megy át, 1760-ban Bischoff Gáspár kötélverő, ettől a fia, Ferencz, örökl. 1777-ben licitációra kerül s megveszi Neupauer Mátyás kőmives mester. (No, van már kőmives is!) 1828-ban aztán megveszi huszonnolcezer forintért Hoen Antal, a nemzeti iskola tanítója.

Zsidót keveset talállok a lakók listájában. Csak a következők türetnek meg — hiszen Kollonics tüzzel-vassal üldözte őket —: Feith Hirsch, Nathan Jakab, Bacharach Wolf és Bürgel Sámuel. Lotelepültek szegények a kamarai igazgató oltalma alatt, hogy aztán később a strázsamesterekkel kidobassák őket famiháztul, ezókmókoskul. Kis metymotyójukat az utczéra hányták, őket magukat pedig végigkergették az utcán és kihajtották a kapun.

A török kiűzetése után a várat német települők lepték el, a Tabánt és a Vizivárost pedig rácok. Ezek eleinte apró kalyibákat építettek és a hegyoldalon szőlőket plántáltak. A rácok voltak a lakók közt többségben, de azért a közkormányzatba semmi beleszólásuk sem volt, hanem adóztak és dolgoztak. Sem a tanácsban, sem a község vezetésében részt nekik nem engedtek.

1698-ban egy kormányzékai rendelet rendet akar csinálni a települők között s megparancsolja, hogy a földművelőket telepítsék ki a *Kunrétre* (vagy *Kunmezőre*), a kereskedőket pedig vigyék át Pestre. Ott alakítsanak egy rác községet s kormányozzák őket saját rác bírái.

A rácok azonban nem mentek. Ők — úgy mondának — házakat építettek, szőlőket ültet-

tek, ők hazátlanokká nem lesznek, inkább kivándorolnak Oroszországba, de a gyanus emberekkel tele Pestre, melynek közbiztonsága a legkezdetlegesebb, utczái rondák és sárosak, aztán meg nagyrészt még lakatlan is, nem mennek. Hát hogy kereskedjenek ott? Egyszóval: nem engedelmesskednek.

A kormányzék felírt Lipót királyhoz, de felfolyamodtak a rácok is, s szerencsére valami *Wolf* nevű jezsuita páter volt a közbenjárójuk. Az elmondotta, hogy a szegény rácok teleültették a hegyoldalt jóféle kadarkával, egyre csinosabb házakat építenek a Tabánban, — némelyiknek a maradványa még most is ott düledez — aztán pompás vörös bort szürnek, egyszóval: semmi kedvük Pestre költözni. Lipót aztán meg is engedte nekik a további maradási. Ők pedig szorgalmasan szüreteltek és kereskedtek a borukkal, melyből valami *Sedwig* nevű kereskedő 1700-ban vagy ezer csöbörrel vitt ki Londonországba. Így akart a francia boroknak konkurrencziát csinálni, de a francziák felförmedtek — a franczia mindig érzékeny volt az erszényére — s egyszerre vagy százhetvennyolc tiltakozó felirat omlott a londoni parlament zöld asztalára. De a parlament mégis elvetette a tiltakozásokat és megengedte *Sedwignek*, hogy tovább importálja a vörös bort. Ugy látszik, a gyapjuzsákon ülő speaker is meköstolta, sőt valószínű, hogy a képviselők is. Ennek aztán híre ment külföldön s a budai vörös bornak olyan reklámot csapott, hogy nem győzték termelni, küldeni. Volt is ára! Ma ugyan tíz litert se vehetnének azon, a mit akkor egy akóért vagy vödörért adtak, de hát nagy pénz volt az akkor mégis!

A Várban magában a németek aztán elterpeszkedtek, minden házat lefoglaltak ma-

guknak, magyar ember mindössze csak három kapott házat a Várban. De ezek nem kisebb emberek valának, mint a nádor, az országbiró, no meg az esztergomi primás!

Mikor 1687-ben a Várban lakó polgárok forma szerint felesketik az uralkodó iránti hűségre és polgári kötelességeik teljesítésére, — quasi megalakul a budai polgári testület. Ez a felesketés szeptember havában történt, ezzel mintegy konszolidálták a budai polgárságot. A polgárok élére aztán a katonák közül választott a felettes hatóság, s a város ügyeinek vezetésére ebenhofeni Brenner Farkast állították. Brenner Farkas Lipót Endre — oszári kapitány, a ki a tanács formális megalakulásáig mintegy polgarmesteri tisztséget visel. II. Lipót 1687 november 7-én tudomásul veszi és jóváhagyja a polgárok fölesketését, úgy mint Brenner Lipót Farkas András megbízását. Hatósági jogokat azonban csakis a kamarai igazgatóság felsőbbsege alatt gyakorolhatnak. Mindenekelőtt azonban magisztrátust kellett szervezni. Fel is irtak eziránt Bécsbe, de a válasz késett, — holott Pest városa is mozog ezirányban. Végre megjön Bécsből az utasítás, hogy alakítsanak tanácsot.

De kik közül? Irni olvasni tudó ember nem sok van a purgerek között. Aztán meg megbízni igazában csak a katonákban tudott a kamarális direkció. Tehát a többségnek katonának kellett lenni. Ignorálni azonban az iparosokat sem lehetett, — hiszen ők voltak a polgárság zöme — így tehát egyet-kettőt azok közül is be kellett választani. Így alakult meg aztán Buda tanácsa. Minthogy a pesti tanács kinevezési okmánya — mert a tanácstagokat kinevezték s nem választották — 1688 június 10-ikén kelt, valószínű tehát,

hogy a budai magisztrátus is ez idő tájt kapta a pouvoirját. Van azonban egy okmányunk, mely a működés megkezdésére az évi június 20-ikán hatalmazza fel a magisztrátust. A tanács tagjai lettek: Prenner, a polgármester, Böisinger vagy *Pösinger* Ferencz Ignác, patikárus, Cerescla Venerio, császári műépítő, Faber Hieronimus, ismeretlen foglalkozásu polgár, Hohenwarter Mihály, császári sóhivatali tisztviselő, Lenk Henrik, császári hadélelmezési igazgató, Salgáry Péter, császári postamester, Stein Vida, császári fegyvermester és Unger János kereskedő.

Tehát a nagy többség katonatiszt, következésképp a szoldateszka és a vak engedelmesség uralkodik a tanácsban.

Szindikus lett Küchl Miklós, a kit nem a kamara nevezett ki. A tanács tehát megalakult, s a szolgálékü német officzerek kormányozták Budát, még pedig német szokások és német regulák szerint, így, akármi bonyolultabb kérdés fordult elő, nyomban irtak Ruszt vagy Sopron városok hatóságainak, tanácsért. Azok pedig megbízható német kondiczióju városok valának.

Ha pedig valami törvénykezési ügy fordult elő, a miben kissé megakadtak, akkor az alsó-ausztriai német tartományi rendtartást vették elő. S ha Ruszt vagy Sopron nem adhattak felvilágosítást, vagy utmutatást, segített Niederösterreich. A város és a haza védelmének kérdéseiben pedig a polgárság Budavár katonai hatóságának van alárendelve. Ennek rendelkezésére azonban csak két ízben van eset, először a tizenhétzedik században, a Rákóczi szabadságharcza idején, másodsor pedig második József alatt, a török háboru alkalmával, a mikor is a budai helyőrség a

török határra indíttatik.

A tanács első ülései valószínűleg a polgármester házában tartattak. Az első tanácsülések végzéseiről nincsen jegyzőkönyvünk.

A tanács élére azonban nemcsakára az egyik tanácsnok: Bőinger, vagy Pőinger, a kit az irások: a *magyar provincia patikusának* (szép czim!) neveznek. A ki meglehetősen izgága időben és izgága viszonyok között üli meg a polgármester tövises székét.

Ekkor igazán vad viszonyok uralkodtak a jó Budában.

A német katonákat, a budai várőrséget a polgárok házaiba szállásolták el. No, megverte velük az Isten Budát, de még a lakóit is!

Ez a minden törvényt és rendet felforgató sisera-had valóságos csapás volt a polgárság nyakán. Nemcsak hogy otthon nem volt nyugalomuk és békességük, — mert jaj vala annak, a kit az ég csinos leányzóval vagy feleséggel áldott meg — hanem az utcza éjjel valóságos csataterre lett néhanapján. Ha éjszaka ordítást vagy jajgatást hallott valaki, nehogy kimenjen megnézni, vagy segítségére sietni a jajgatónak, mert könnyen úgy járhatott, mint Nagy János (már akkor is voltak Nagy Jánosok!), a ki 1695-ben egy sötét éjszakán segélykiáltást, jajgatást hallott az utczán s mikor a veszedelemben forgó szegény molnárlegénynek segítségére sietett, a verekedő katonák agyonverték.

A kit pedig éjjel az utczán találtak, ha cseléd, ha gazda: megfogták, elhurczolták a főváltára és addig el nem bocsátották, míg vagy ő maga, vagy a gazdája *egy tallér város-tompénzt* le nem fizetett!

Ebből élt a budai helyőrség!

Ilyen viszonyok között lett polgármester Bősinger, a magyar provincia patikárusa!